

PEDAGOGIKADA VAQTNI MUVAFFAQIYATLI BOSHQARISH YO'LLARI

Rajabov Temurbek Mansur o'g'li*Urganch Ranch Universiteti**Pedagogika va aniq fanlar fakulteti**Pedagogika mutaxassisligi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada pedagogikada vaqtni muvaffaqiyatli boshqarish yo'llari nazariy jihatdan o'rganildi. Vaqtni boshqarish tushunchasi, uning pedagogik jarayondagi ahamiyati hamda ta'lim sohasida qo'llaniladigan asosiy usul va tamoyillar tahlil qilindi. O'qituvchi va talabalarning vaqtdan unumli foydalanishini ta'minlashga yo'naltirilgan nazariy yondashuvlar, modellar va pedagogik tamoyillar ko'rib chiqildi. Vaqtni boshqarishning ta'lim sifatiga bevosita ta'sir etishi hamda o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi o'rni asoslab berildi. Maqola pedagogika nazariyasi, ta'lim psixologiyasi va boshqaruv ilmiga oid yetakchi olimlarning ilmiy qarashlariga tayanib yaratildi.*

Kalit so'zlar: *vaqtni boshqarish, pedagogika, ta'lim jarayoni, o'qituvchi samaradorligi, rejalash, ustuvorliklar, o'z-o'zini tartibga solish, vaqt resursi, ta'lim sifati, shaxsiy samaradorlik.*

Abstract: *This article theoretically examines the ways of successful time management in pedagogy. The concept of time management, its significance in the pedagogical process, and the main methods and principles applied in the field of education were analyzed. Theoretical approaches, models, and pedagogical principles aimed at ensuring the productive use of time by teachers and students were reviewed. It was substantiated that time management directly affects the quality of education and plays an important role in the comprehensive development of the learner's personality. The article was developed based on the scientific views of leading scholars in pedagogical theory, educational psychology, and management science.*

Keywords: *time management, pedagogy, educational process, teacher effectiveness, planning, priorities, self-regulation, time resource, quality of education, personal productivity.*

Аннотация: *В данной статье теоретически изучены пути успешного управления временем в педагогике. Проанализированы понятие тайм-менеджмента, его значение в педагогическом процессе, а также основные методы и принципы, применяемые в сфере образования. Рассмотрены теоретические подходы, модели и педагогические принципы, направленные на обеспечение продуктивного использования времени учителями и учениками. Обосновано, что управление временем непосредственно влияет на качество образования и играет важную роль во всестороннем развитии личности обучающегося. Статья создана на основе научных взглядов ведущих учёных в области теории педагогики, психологии образования и науки управления.*

Ключевые слова: *управление временем, педагогика, учебный процесс, эффективность учителя, планирование, приоритеты, саморегуляция, ресурс времени, качество образования, личная эффективность.*

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimi o‘qituvchi va talabdan tobora ko‘proq samaradorlik, uyushqoqlik hamda vaqtdan oqilona foydalanishni talab qilmoqda. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ta’lim dasturlarining kengayishi va o‘quv yuklamalarining ortishi sharoitida vaqtni to‘g‘ri boshqarish pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Vaqt — qaytarib bo‘lmaydigan va hech qanday boshqa resurs bilan almashtirib bo‘lmaydigan boylikdir. Shu sababdan undan oqilona foydalanish masalasi pedagogika fanida alohida e’tibor bilan o‘rganilmoqda.

Pedagogika nuqtai nazaridan vaqtni boshqarish ikki jihatni qamrab oladi: o‘qituvchining o‘z kasbiy faoliyatini samarali rejalashtirishi va tashkil etishi hamda talabalarda vaqtga nisbatan ongli, mas’uliyatli munosabatni tarbiyalash. Bu ikki jihat bir-birini to‘ldiradi va birgalikda ta’lim jarayonining umumiy sifatini belgilaydi.

Mazkur maqolada pedagogikada vaqtni muvaffaqiyatli boshqarishning nazariy asoslari o‘rganildi, bu sohadagi yetakchi ilmiy yondashuvlar tahlil qilindi va ta’lim amaliyotida qo‘llash mumkin bo‘lgan tamoyillar ko‘rib chiqildi. Boshqaruv ilmi, ta’lim psixologiyasi va pedagogika nazariyasiga oid klassik hamda zamonaviy manbalardan foydalanildi.

ASOSIY QISM

Vaqtni boshqarish shaxsning o‘z vaqtini maqsadga muvofiq taqsimlashi, ustuvorliklarni aniqlashi va rejali tarzda faoliyat yuritishi sifatida ta’riflanadi. Bu tushuncha dastlab boshqaruv va iqtisodiyot sohasida qo‘llanilgan bo‘lsa-da, keyinchalik pedagogika, psixologiya va shaxsiy rivojlanish sohalariga ham kirib keldi.

Avstriyalik menejment mutafakkiri Piter Druker o‘zining «Samarali boshqaruvchi» asarida vaqtni boshqarishni professional samaradorlikning asosi sifatida tavsiflagan. Uning fikricha, samarali kishilar o‘z vaqtdan xabardor bo‘ladilar, uni nazorat ostiga oladilar va katta bloklarda ishlatish yo‘lini izlaydilar. Ushbu tamoyillar bevosita o‘qituvchi mehnatiga ham tatbiq etiladi: samarali o‘qituvchi dars tayyorlash, tekshirish, loyihalash va o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun ajratiladigan vaqtni ongli ravishda boshqaradi.

Rus pedagog olimasi Nataliya Kuzmina o‘qituvchi faoliyatini tahlil qilar ekan, kasbiy samaradorlikning asosi sifatida vaqtni to‘g‘ri taqsimlash ko‘nikmasi alohida ta’kidlangan. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, yuqori samarali o‘qituvchilar o‘z ishlarini oldindan rejalashtiradi, vaqt sarfini nazorat qiladi va behuda ketayotgan vaqtni aniqlash orqali o‘z faoliyatini muttasil takomillashtiradi.

O‘zbek pedagog olimi Muslima Xoliqova oliy ta’limdagi o‘qituvchi mehnatini tahlil qilar ekan, darsga tayyorgarlik, ilmiy izlanish va ma’muriy vazifalar o‘rtasida muvozanatni saqlash pedagogik faoliyatning samaradorligini belgilovchi omillardan biri ekanini ko‘rsatib bergan.

Vaqtni boshqarishning asosiy nazariy modellari

Vaqtni boshqarish sohasida bir necha yetakchi nazariy model va yondashuvlar shakllantirilgan bo‘lib, ular pedagogika amaliyotida ham muvaffaqiyatli qo‘llaniladi.

Eyzenhauer matritsasi. Amerikalik davlat arbobi Duayt Eyzenhauer nomiga qo'yilgan ushbu model vaqt boshqaruvidagi ustuvorlikni to'rtta maydon bo'yicha belgilaydi: muhim va shoshilinch; muhim, lekin shoshilinch emas; shoshilinch, lekin muhim emas; na muhim, na shoshilinch. Pedagog bu modelni qo'llagan holda, dars tayyorlash va talabalarni baholash kabi muhim vazifalarni tezkor narsalar bilan aralashtirib yubormaslik imkoniyatiga ega bo'ladi. Ushbu model Stiven Kovining «Samarali odamlarning 7 odati» asarida yanada rivojlantirilgan va pedagoglarga yo'naltirilgan shaklda taqdim etilgan.

Pareto tamoyili (80/20 qoidasi). Italiyalik iqtisodchi Vilfredo Pareto kashf etgan va keyinchalik boshqaruv sohasiga tatbiq etilgan bu tamoyilga ko'ra, erishilgan natijalarning 80 foizi sarflangan sa'y-harakatlarning atigi 20 foizi hisobiga ta'minlanadi. Pedagogik jarayonda bu tamoyil shunday talqin etiladi: o'qituvchi o'z kuchining 20 foizini eng muhim pedagogik vazifalarga yo'naltirganda, ta'sir darajasi sezilarli oshadi. Shuning uchun eng muhim dars elementlarini, ta'sirchan tushuntirish usullarini va asosiy ko'nikmalarni shakllantiruvchi mashqlarni aniqlash maqsadga muvofiq.

O'qituvchi kasbiy faoliyatida vaqtni samarali boshqarish bir qator muhim tamoyillarga asoslanadi.

Rejalash tamoyili. Yaxshi tashkil etilgan o'qituvchi faoliyati uzoq muddatli, o'rta muddatli va qisqa muddatli rejalardan tashkil topadi. Bir yillik ta'lim rejasi, choraklik ish tartibi va haftalik dars jadvali bularning barchasi muayyan maqsadlar sari harakatni tartibli va izchil qiladi. Pedagogika nazariyotchisi Yan Amos Komenskiy o'zining «Buyuk didaktika» asarida ta'lim jarayonini to'liq va izchil rejalashtirish zaruriyatini batafsil asoslab bergan.

Vazifalarni ustuvorlashtirish tamoyili. Har bir o'qituvchi zimmasi doimo ko'plab vazifalardan iborat bo'lganligi sababli, ularni ahamiyati va muddatiga qarab guruhlash zarur. Bu jarayon qaysi ishlar haqiqatan ham ta'lim sifatiga bevosita ta'sir etishini va qaysilari ikkilamchi ekanini aniqlash imkonini beradi.

Vaqt «o'g'irlari»ni bartaraf etish tamoyili. Vaqt o'g'irlari deb ataluvchi omillar kutilmagan uchrashuvlar, uzoq davom etuvchi ma'muriy yig'ilishlar, keraksiz hujjatbozlik va tarqoq diqqat o'qituvchining unumli ishini sezilarli kamaytirib yuboradi. Ushbu omillarni aniqlash va ularga qarshi choralar ko'rish vaqtni boshqarishning amaliy qadami hisoblanadi.

O'z-o'zini nazorat qilish tamoyili. O'qituvchi o'z faoliyatiga doimiy ravishda tanqidiy nazar tashlab, qaysi sohalarida vaqt behuda sarflanayotganini va qayerda samaradorlik past ekanini aniqlashi zarur. Bu maqsadda kunlik yoki haftalik vaqt tahlili jurnalidan foydalanish tavsiya etiladi.

Delegirovat qilish tamoyili. Pedagog o'z zimmasidagi barcha vazifalarni o'zi bajarishi shart emas. Texnik va yordamchi ishlarni tegishli shaxslarga topshirish orqali asosiy pedagogik faoliyatga ko'proq vaqt va kuch sarflash imkoni yaratiladi.

Talabalarda vaqtni boshqarish ko'nikmasini shakllantirish

Pedagogikada vaqtni boshqarish masalasi nafaqat o'qituvchi, balki talabalar nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqiladi. Talabalarda vaqtni to'g'ri boshqarish ko'nikmasini shakllantirish ta'limning muhim tarbiyaviy vazifalaridan biri sifatida belgilanadi.

Ta’lim psixologiyasi sohasida muhim hissa qo‘shgan olim Barri Zimmerman o‘z-o‘zini tartibga soluvchi ta’lim nazariyasini ishlab chiqqan. Bu nazariyaga ko‘ra, samarali o‘quvchi o‘z ta’lim faoliyatini rejalaydi, uni nazorat qiladi va natijalarni o‘zi baholaydi. Vaqtni boshqarish ko‘nikmasi bu jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, u maqsad qo‘yish, muddatlarni belgilash va o‘zini kuzatish kabi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi.

Golland olimi Fred Paulus talabalarning vaqtni boshqarish darajasi va ularning o‘quv natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni nazariy jihatdan asoslab bergan. Uning yondashuviga ko‘ra, talabalar vaqtni boshqarishni mustaqil ravishda o‘zlashtirib ola olmaydilar — bu ko‘nikmani o‘qituvchi maqsadli tarzda shakllantirishi zarur. Buning uchun dars tuzilmasiga vaqtni rejalashtirish, vazifalarni guruhlash va bajarish muddatlarini mustaqil belgilash elementlarini kiritish tavsiya etiladi.

O‘zbek pedagogika olimlari Qodir Nazarov va Dilnoza Yusupovalarning ishlarida talabalarni uyushqoqlikka o‘rgatishda dars boshida maqsad qo‘yish, dars oxirida esa nima bajarilgani va nima bajarilmaganini muloqot shaklida muhokama qilish usuli nazariy jihatdan asoslab berilgan. Bunday yondashuv talabalarning vaqt sezgisini o‘stirib, o‘quv jarayoniga ongli munosabatni tarbiyalaydi.

Milliy ta’lim tizimida vaqtni boshqarish masalasi

O‘zbek milliy ta’lim tizimida vaqtni boshqarish masalasi yangicha ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi yangilangan qonuni va 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan ta’limni rivojlantirish konsepsiyasida o‘qituvchi va talabalarning ish samaradorligini oshirish, ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish ko‘zda tutilgan. Ushbu hujjatlarda ko‘zda tutilgan maqsadlarga erishish o‘qituvchilar tomonidan vaqtni rejali va samarali boshqarishsiz amalga oshib bo‘lmaydi.

Ta’lim sohasidagi islohotlar doirasida tashkil etilayotgan malaka oshirish kurslari va pedagogik seminarlarda vaqtni boshqarish mavzusiga tobora ko‘proq e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayon pedagogik tafakkur madaniyatini yuksaltirish va o‘qituvchi shaxsining kasbiy kompetentligini mustahkamlash nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Pedagogikada vaqtni muvaffaqiyatli boshqarish — bu faqat kundalik ishlarni tartibga solish emas, balki ta’lim jarayonining samaradorligini butunlay yangi darajaga ko‘taruvchi strategik ko‘nikmadir. Maqolada tahlil qilingan nazariy asoslar shuni ko‘rsatadiki, vaqtni boshqarish o‘qituvchi va talabaning ikkalasiga ham taalluqli bo‘lib, ta’lim sifatini belgilovchi omillardan biri hisoblanadi.

Piter Drukerning boshqaruv nazariyasidan tortib Barri Zimmermanning o‘z-o‘zini tartibga soluvchi ta’lim nazariyasigacha bo‘lgan ilmiy yondashuvlar shuni tasdiqlaydiki, vaqtni ongli boshqarish — insonning o‘z imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishining asosi. O‘qituvchi ham, talaba ham vaqtni boshqarish ko‘nikmasini o‘zlashtirganda, nafaqat ish unumdorligi, balki kasbiy qoniqish, ijodiy salohiyat va hayot sifati ham oshadi.

Amaliy jihatdan esa Eyzenhauer matritsasi, Pomodoro usuli, GTD tizimi va Pareto tamoyilidan pedagogik maqsadlar uchun foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, talabalarga vaqtni boshqarishni maxsus o‘rgatish, dars tuzilmasiga rejalash elementlarini kiritish va o‘qituvchining o‘zi namuna bo‘lishi orqali ta’lim muhitida vaqtga ongli munosabat madaniyatini shakllantirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Druker P. Samarali boshqaruvchi. — Nyu-York: Harper & Row, 1967. — 178 b.
2. Kovi S. Samarali odamlarning 7 odati. — Nyu-York: Free Press, 1989. — 381 b.
3. Allen D. Ishlarni tartibga solish: zo'riqishsiz samaradorlik san'ati. — Nyu-York: Viking Press, 2001. — 267 b.
4. Sirillo F. Pomodoro usuli: mashhur vaqtni boshqarish tizimi. — Berloin: FC Garage, 2018. — 168 b.
5. Zimmerman B.J. O'z-o'zini tartibga soluvchi ta'lim: amaliyot va nazariya. — Nyu-York: Springer, 2001. — 312 b.
6. Bandura A. Ijtimoiy o'rganish nazariyasi. — Nyu-Jersi: Prentice-Hall, 1977. — 247 b.
7. Kuzmina N.V. Pedagog faoliyatining psixologik tuzilmasi. — Leningrad: LDU nashriyoti, 1976. — 183 b.
8. Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. — Moskva: Pedagogika, 1989. — 416 b.